

המצוה		מקור בתנ"ך			רס"ג	בה"ג	ר' אליהו הזקן	ר' יצחק בר גלויני	ר' שלמה גבירול	יראים	רמב"ם		סמ"ג	רא"ם	רמב"ן	מאמר השכל	החינוך	סמ"ק	זוהר הרקיע	חפץ חיים	רבנן	נוהג	זכר	נקבה
		פרשה	פרק	פסוק																				
שלא יכנס כהן למקדש מגדלי שער	שמיני	י'	י'	ו'	רנג		נט	רסד			קסג	ביאת המקדש	שא	שצו		שכו	קמט					בית המקדש	☒	☐
שלא יכנס כהן למקדש קרוע בגדים	שמיני	י'	י'	ו'	רנד		ס	רסה			קסד	ביאת המקדש	שב	שצז		שכח	קנ					בית המקדש	☒	☐
שלא יצא הכהן מן העזרה בשעת העבודה	שמיני	י'	י'	ז'							קסה	ביאת המקדש				קסז	קנא					בית המקדש	☒	☐
שלא יכנס למקדש ולא יורה בתורה שתוי יין שני' יין ושכר	שמיני	י'	י'	ט'	רנג						עג	ביאת המקדש	ש	שלה	עד	רצב	קנב	שסה				בית המקדש	☒	☒
לא ישמש כהן במקדש מגדול שער	שמיני	י'	י'	ט'												קסה		רסד				בית המקדש	☒	☐
מיתה בידי שמים לכהן שעבד במקדש פרוע ראש	שמיני	י'	י'	ט'	עא	ס	סא	סה	שסג	רצא												בית המקדש	☒	☐
מיתה בידי שמים לכהן שעבד במקדש שתוי	שמיני	י'	י'	ט'	ע	נו	סח	סז	שסד	רצ												בית המקדש	☒	☐
להורות לשואל דבר הלכה, אם יודע	שמיני	י'	י"א				ה							נט			קיב					כל העולם	☒	☐
לא להורות דבר הלכה בשתוי	שמיני	י'	י"א													קעה	קלד					כל העולם	☒	☒
מצות בדיקת סימני בהמה וחיה	שמיני	י"א	ב'								קמט	מאכלות אסורות	נט	רכו		כח	קנג	רמא				כל העולם	☒	☒
שלא לאכול בהמה וחיה טמאה	שמיני	י"א	ד'	ע	עג	קעח	עח	קטו	סז	קעב	מאכלות אסורות	קכו	תיוג	קעד	קכו	קנד	ריד	קכה	צג			כל העולם	☒	☒
לבדוק בסימני דגים	שמיני	י"א	ט'								קנב	מאכלות אסורות	סב	רכה		לא	קנה	רמג				כל העולם	☒	☒
שלא לאכול דג טמא	שמיני	י"א	י"א	עב	עב	רסח	פ	קיד	עא	קעג	מאכלות אסורות	קכט	תיד	קעה	קכח	קנו	ריט	קכד	צה			כל העולם	☒	☒
שלא לאכול עוף טמא	שמיני	י"א	י"ג	עא	עד	קלו	עט	קטז	סט	קעד	מאכלות אסורות	קכח	תטו	קעו	קכו	קזו	רטו	קכו	צד			כל העולם	☒	☒
לבדוק בסימני חגבים לידע טהור מן הטמא	שמיני	י"א	כ"א								קנא	מאכלות אסורות	סא	רכד		ל	קנח	רמד				כל העולם	☒	☒
דיני טומאת מגע נבילות האסורות	שמיני	י"א	כ"ד		קסא																	כל העולם	☒	☒
דיני טומאת משא נבילות האסורות	שמיני	י"א	כ"ה		קסב																	כל העולם	☒	☒
להיות שמונה שרצים טמאים ומטמאים	שמיני	י"א	כ"ט	קסג	כב	טז	קצח			צז	שאר אבות הטמאות		רמה	קמז		קלט	קנט					כל העולם	☒	☒
דיני טומאת כלים	שמיני	י"א	ל"ב	קסד		יח	קב															כל העולם	☒	☒
דיני טומאת כלי חרס	שמיני	י"א	ל"ג	קסה																		כל העולם	☒	☒
מצות ענין טומאת אוכלים ומשקין	שמיני	י"א	ל"ד	טו		נ	יז	רא		צח	טומאת אכלין	רמו	קמח	קמ		קס						כל העולם	☒	☒
מצות ענין טומאת משקין	שמיני	י"א	ל"ד	קסז																		כל העולם	☒	☒
מצות ענין טומאת אוכלים	שמיני	י"א	ל"ד	קסז																		כל העולם	☒	☒
דיני טומאת תנור וכיריים	שמיני	י"א	ל"ה	קסט																		כל העולם	☒	☒
דיני מעין ומקוה	שמיני	י"א	ל"ו	קע													שט					כל העולם	☒	☒
דיני משקין המכשירים לקבל טומאה	שמיני	י"א	ל"ח	קסח		נ	יז	רא			קמח											כל העולם	☒	☒
מצות ענין טומאת נבילה המותרות או האסורות	שמיני	י"א	ל"ט			כא	טז			צו	שאר אבות הטמאות	רמד	קמו		קלח	קסא						כל העולם	☒	☒
דיני טומאת מגע נבילות המותרות או האסורות	שמיני	י"א	ל"ט	קנח				קצט														כל העולם	☒	☒
דיני טומאת משא נבילות המותרות או האסורות	שמיני	י"א	מ'	קנט				ר															☐	☒
שלא לאכול שרץ הארץ	שמיני	י"א	מ"א	עד	עו	פג		ע	קעו	מאכלות אסורות	קלא	תיח	קעה	קל	קסב	ריח	קצא	צז				כל העולם	☒	☒

המצוה															מקור בתנ"ך			ר' אליהו הזקן	ר' יצחק ברגלני	ר' שלמה גבירול	יראים	רמב"ם		סמ"ג	רא"ם	רמב"ן	מאמר השכל	החינוך	סמ"ק	זוהר הרקיע	חפץ חיים	רבנן	נוהג	זכר	נקבה										
פרשה	פרק	פסוק			הלכות																																								
שלא לאכול מיני שרצים דקים הנולדים בזרעים ובפירות															שמיני	י"א	מ"ב							קעז	קסט	עב	קעט	מאכלות אסורות	קלב	תכ		קלא	קסד	רכ		צט		ק		כל העולם	✓	✓			
שלא לאכול משרץ המים															שמיני	י"א	מ"ג																								כל העולם	✓	✓		
לא להיטמאות עצמו באכילת שרצים															שמיני	י"א	מ"ג	עה	קצח	פד																							כל העולם	✓	✓
לא לשקץ את הגוף															שמיני	י"א	מ"ג	עו	עז	פה				עג			תכא															כל העולם	✓	✓	
שלא לאכול מן השרצים המתהווים מן העיפוש															שמיני	י"א	מ"ד									קעז	מאכלות אסורות	תט			קסה						צח				כל העולם	✓	✓		
לקדש עצמו ולעשות המצוות בלב שלם															שמיני	י"א	מ"ד	קנה		קט	פו	קנו	תלד																				כל העולם	✓	✓

שיטות		פרשה	עונש	עשה	לא תעשה	סר הכל	כל העולם		ארץ ישראל		בית המקדש		זכר		נקבה	
(757-) 4517-		בה"ג	2	1	8	13	7	0	2	0	2	13	9	13	9	9
(882- 942) 4642-4702		רס"ג	0	12	7	21	17	0	1	0	1	20	18	20	18	18
(939-) 4699-		ר' אליהו הזקן	4	2	7	15	7	0	2	0	2	15	10	15	10	10
(1013-) 4773-		ר' יצחק ברגלוני	5	1	8	16	7	0	2	0	2	16	12	16	12	12
(1040-) 4800-		ר' שלמה גבירול	0	7	4	13	10	0	0	0	0	12	10	12	10	10
4875-4958 (1115-1198)		יראים	0	1	6	9	7	0	0	0	0	9	7	9	7	7
4894-4964 (1134-1204)		רמב"ם			11	17	13	0	4	0	4	17	14	17	14	14
4960-5020 (1200-1260)		סמ"ג			8	14	11	0	3	0	3	14	12	14	12	12
4954-5030 (1194-1270)		רמב"ן			8	8	5	0	3	0	3	8	6	8	6	6
4954-5030 (1194-1270)		סמ"ק			6	8	8	0	0	0	0	8	7	8	7	7
4975-5053 (1215-1293)		חינוך			11	17	13	0	4	0	4	17	14	17	14	14
(1240-) 5000-		רב' עזרא מגרוניא			11	19	16	0	3	0	3	19	16	19	16	16
(1240-) 5000-		מאמר השכל			8	14	11	0	3	0	3	14	12	14	12	12
5121-5204 (1361-1444)		זוהר הרקיע			6	9	7	0	2	0	2	9	8	9	8	8
5598-5694 (1838-1933)		חפץ חיים			0	7	7	0	0	0	0	7	7	7	7	7
		רבנן			0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
מצות בזמן הזה לפי כל השיטות		מכון והערב נא	0	0	10	15	15	0	0	0	0	15	14	15	14	14

שלא יכנס כהן למקדש מגודלי שער

ספר החינוך מצוה קמט שלא יכנסו הכהנים למקדש מגודלי שער

שלא יכנסו הכהנים למקדש מגודלי שער כמו שיעשו האבלים, כלומר שלא יגדלו שערתיהם, שנאמר [ויקרא י', ו'] ראשיכם אל תפרעו, ואמר התרגום לא תרבון זרוע, ויחזקאל הנביא ביאר ואמר [יחזקאל מ"ד, כ'] ופרע לא ישלחו, וכמו כן נאמר במצורע [ויקרא י"ג, מ"ה] וראשו יהיה פרוע, ואמרו בספרא יגדל פרע, ולשון ספרא עוד, ראשיכם אל תפרעו אל תגדלו פרע.

וכבר נכפלה מניעה זו בכהן גדול ואמר [שם כ"א, י'] את ראשו לא יפרע, ואולם נכפלה כדי שלא נחשוב מה שנאמר לאלעזר ואיתמר ראשיכם אל תפרעו, שיהיה מצד המת בלבד, וכשיעשו זה שלא על צד האבל שתחשוב שיהיה מותר, על כן נתבאר בכהן גדול שזה בשביל העבודה הוא שיצוהו השם להסתפר.

משרשי המצוה הוא הגדלת הבית, וכמו שאמרנו למעלה שנצטוו להגדילו בכל כחן מן הטעם שאמרנו, ועל כן ראוי לנו שלא נבוא שם מגודלי שער כדרך האבלים, וכענין מה שנאמר במגילת אסתר [אסתר ד', ב'] כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק, כלומר אין ראוי לבוא אל בית השם רק דרך ששון ושמחה ותענוג, לא דרך אבל וצער.

יכל זה יחזק היסוד הבנוי בראש הבנין, כי כל עניני הבית ומעשיו לחזק ולצייר בלב העושים מעשה הכושר, ולהרחיק מלבם ומחשבותם כל כיעור וכל חטא. ועל כן בהיות כוונת הבית בזה, ראוי לנו לבוא שם דרך כבוד ויראה וגדולה ושמחה, ומתוך קביעות מחשבתנו על חשיבות המקום וגודלו ותפארתו והודו יתרככו לבבנו שם ונהיה ראויים לקבלת הטוב.

דיני המצוה, כגון מה שאמרו זכרונם לברכה [סנהדרין כ"ב ע"ב] שאיסור גידול פרע בכהנים הדיוטים אינו אלא בשעת ביאה למקדש, אבל כל זמן שאין כהן הדיוט נכנס למקדש אינו באיסור גידול פרע כלל, אבל כהן גדול לפי שהוא תמיד במקדש אסור בגידול פרע לעולם, כאילו תאמר שאם יהיה לו דרך אונס לעמוד חוץ למקדש קצת ימים מן החיוב עליו אע"פ כן שלא יגדל פרע. וכמה הוא גידול פרע, שלשים יום כנזירות, ששתם נזירות אינו פחות משלשים יום. ויתר פרטיה מבוארים.

ונוהגת בזמן הבית בזכרי כהונה. והעובר עליה ונכנס למקדש פרוע ראש, כלומר אחר שגידל שערו שלשים יום ועבד שם, חייב מיתה בידי שמים, שנאמר [ויקרא י', ו'] ראשיכם אל תפרעו וגו' ולא תמותו, ודברי התורה נוטריקון הם. כלומר הא אם יפרעו ראשיהם ימותו. ומכל מקום אין עבודתו פסולה. ומי שנכנס לשם ולא עבד הוא באזהרה, כלומר שעבר על לאו ולוקה, אבל אינו במיתה אלא אם כן עבד, שכן בא לנו הפירוש.

והרמב"ן זכרונם לברכה כתב כי פרוע הראש שלא יכנס למקדש מעלה היא מדבריהם ולא מדאורייתא, וראיותיו בספרו, ואמר שלא בא הכתוב לאסור אלא קריבה לעבודה, והוא בכלל לאו דבעל מום שעבד. וכתב עוד שאף חכמים לא אסרו אלא המקום הנקרא בין האולם ולמזבח, אבל כנגד המזבח עצמו שהוא שתיים ושלשים אמה, כמו ששינוי [תמיד פ"ג מ"א] המזבח שתיים ושלשים אמה בין האולם ולמזבח שתיים ועשרים. לא אסרו.

שלא יכנס כהן למקדש קרוע בגדים

ספר החינוך מצוה קנ שלא יכנסו הכהנים למקדש קרועי בגדים

שלא יכנסו הכהנים במקדש קרועי בגדים, שנאמר [ויקרא י', ו'] ובגדיכם לא תפרומו, פירוש אל תקרעו בגדיכם. ונכפלה מניעה זו בכהן גדול, שנאמר עליו [שם כ"א, י'] ובגדיו לא יפרסו, וכפל המניעה בו מפני תוספת דבר שבו, שאינו רשאי לקרוע על מת שימות לו, ואפילו שלא בשעת עבודה. ואמרו בספרא ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרסו, על מתו, כדרך שבני אדם פורעין ופורמין על מתיחה, הא כיצד, כהן גדול פורס מלמטן וההדיוט מלמעלן.

משרשי המצוה, כתוב בפריעת הראש, הקודם לזה. ודין פרועי ראש וקרועי בגדים שוים בכל דיניהם.

מדיני המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה שחיוב קריעה זו היא שתהיה כמו קריעה שקורעין על המתים, ומן הדומה שהוא טפח. שכן אמרו במועד קטן [כ"ב ע"ב] שאין קריעה פחותה מטפח, ויתר פרטיה מבוארים.

ונוהגת בזמן הבית בזכרי כהונה. ועובר עליה ונכנס למקדש מן המזבח ולפנים קרוע בגדים ועבד חייב מיתה בידי שמים, ואם לא עבד הרי הוא באזהרה ולוקה, וזהו לדעת הרמב"ם זכרונם לברכה, אבל לדעת הרמב"ן זכרונם לברכה אין מלקות בנכנס למקדש קרוע בגדים, שאין איסור הכניסה בלא עבודה אלא מעלה מדבריהם, אבל אם עבד והוא קרוע בגדים לוקה. לפי מה שכתב בשם בעל הלכות.

שלא יצא הכהן מן העזרה בשעת העבודה

ספר החינוך מצוה קנא שלא יצאו הכהנים מן המקדש בשעת עבודה

שלא יצאו הכהנים מן המקדש בשעת עבודה, שנאמר [ויקרא י', ז'] ומפתח אהל מועד לא תצאו פן תמותו. ונכפלה מניעה זו כמו כן בכהן גדול. ואמר [שם כ"א, י"ב], ומן המקדש לא יצא. ולשון ספרא ומפתח אהל מועד. יכול בשעת עבודה ושלא בשעת עבודה, תלמוד לומר [שם] ומן המקדש לא יצא ולא יחלל, הוי אומר בשעת עבודה, כי שמן משחת יי עליכם [שם י', ז'], אין לי אלא אהרן ובניו שנמשחו בשמן המשחה שאם יצאו בשעת העבודה חייבים מיתה, מניין לכל הכהנים שבדורות, שנאמר [שם] כי שמן משחת יי עליכם.

וכתב המעתיק בשם הרמב"ם זכרונם לברכה, דע שיש בכהן גדול תוספת שהוא לא ילך אחר המטה, וזהו נגלה בלשון הכתוב באמרו [שם] ומן המקדש לא יצא. וכך נתבאר בפרק שני מסנהדרין [י"ח ע"א], שהוא אם מת לו מת אינו יוצא אחר המטה, והביאו ראייה על זה מאמרו ומן המקדש לא יצא.

ולמדנו מזה שמותר לו לעבוד ביום שימות לו מת. וכך אמרו זכרונם לברכה במסכת סנהדרין [פ"ד ע"א] ומן המקדש לא יצא ולא יחלל, הא אחר שלא יצא יחלל, כלומר כהן הדיוט שאין העבודה מותרת לו, והוא אונן, הוא מוזהר על זה כלומר שלא יעבוד אונן, וכך נתבאר בסוף הוריות [י"ב ע"ב] זה העיקר, שכהן דיוט אונן לא יעבוד, וכהן גדול עובד והוא אונן. הנה נתבאר לך שאמרו הנה ולא יחלל, שמוהו שלילות לא מניעה, לומר שלא תהיה עבודתו חולין ואע"פ שהוא אונן.

ומן הנראה מדברי הרמב"ן זכרונם לברכה כי הוא סובר כי לא יחלל אינו שלילות. אבל הוא מניעה לכהן גדול שנצטוו שלא יצא מן המקדש מפני מתו ולא יחלל עבודת השם יתברך, כי חילול יהיה לעבודה שיניחנה המשרת הגדול בשביל שום דבר בעולם. והוא יפרש כל ענין זה בדרך אחרת, כמו שכתב בפירוש החומש [שם כ"א, י"ב].

משרשי המצוה. היסוד הבנוי לנו בהגדלת הבית והעבודות הנעשות שם, ועל כן ראוי עכ"פ שלא לצאת ולהניח העבודה היקרה בשום דבר בעולם, כי באמת אם יניחנה יהיה זילזול בה ויהיו מראים בעצמם שיהיה בעולם דבר גדול מעבודת השם, אחר שתהיה נדחית אפילו לפי שעה בשביל שום דבר אחר, ועל כן הוזהרו על זה במיתה.

דיני המצוה, כגון מה שאמרו רבותינו זכרונם לברכה שכהן הדיוט אע"פ שאינו רשאי לצאת מן המקדש בשעת עבודה, כמו שנאמר [שם י', ז'] ומפתח אהל מועד לא תצאו פן תמותו, מכל מקום אם מת לו מת שהוא ראוי להתאבל עליו אינו עובד לפי שהוא אונן, ואונן אסור בעבודה, ואע"פ שאינו עובד, הוזהר שלא לצאת משם עד שתגמר העבודה שהיה הוא עסוק בה מן הטעם שאמרנו, לכבוד הדבר, שלא יהא דומה כעוסק בדברי עראי. ויתר עליו כהן גדול שהוא חייב שלא יצא מן המקדש וגם שלא להניח עבודתו כלל בשביל אנינות, שנאמר [שם כ"א, י"ב] ומן המקדש לא יצא ולא יחלל וגו', ובא הפירוש בזה המקרא, כלומר שלא יצא אלא יעבוד עבודתו שהוא עוסק בה, ולא תהא עבודתו מחוללת בשביל אנינותו. ויתר פרטיה מבוארים בזבחים.

שלא יצא הכהן מן העזרה בשעת העבודה

ונוהגת בזמן הבית בזכרי כהונה. ואם עבר ויצא בשעת עבודה לוקה.

שלא יכנס למקדש ולא יורה בתורה שתוי יין שני' יין ושכר

ספר החינוך מצוה קנב שלא להכנס שתויי יין במקדש וכן שלא יורה שתוי

שלא להכנס שתוי במקדש, וכן שלא להורות, כלומר שלא לדון בדבר מדיני התורה בעוד שיהא האדם שכור, שנאמר [ויקרא י', ט'] יין ושכר אל תשת וגו' בבואכם אל אהל מועד. ולשון התלמוד [עירובין ס"ד ע"א], שנה רביעית אל יורה. ולשון ספרי, יין וגו' אל תשת, אין לי אלא יין, מנין לרבות שאר המשכרים, תלמוד לומר ושכר, אם כן למה נאמר יין, על היין במיתה ועל שאר המשכרין בלאו. ושם נאמר מנין שאינו חייב אלא בשעת העבודה, תלמוד לומר [שם], אתה ובניך וגו' ולא תמותו, אתה ובניך במיתה. ואין ישראל חייבין מיתה על ההוראה.

שורש המצוה ידוע. שאין ראוי להתעסק בדברים היקרים בתכלית היוקר כמו עניי המקדש ודברי התורה רק בעת שיהיה האדם מיושב בדעתו ומכוון בכל מעשיו, אין להאריך בדברים פשוטים.

זדוני המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה שכל כהן הכשר לעבודה אם שתה יין, הרי זה אסור לו להכנס מן המזבח ולפנים, ואם נכנס ועבד עבודתו פסולה וחייב מיתה בידי שמים, שנאמר [שם] ולא תמותו. וכן אסור לכל אדם. בין כהן בין ישראל, להכנס למקדש כולו, מתחילת עזרת ישראל ולפנים, כשהוא שתוי יין או שכור או פרוע ראש דרך ניוול, כלומר ששערות ראשו גדולים ביותר, או קרוע בגדים, ואע"פ שאינו באזהרה איסור יש בדבר, והאיסור אינו אלא מפני כבוד הבית. ולפיכך ישראל מותר ליכנס שם בשערות ראשו מגודלות יותר משלשים יום, שאין זה ניוול אצל בני אדם. ואע"פ שהכהנים הוזהרו בזה לגודל קדושתן וקרבנות בבית הקדוש, שראוי שלא יהא בהם דבר יתר כלל, רק שיהיו כולל ימים ומום אין בהם, אין שאר כל אדם בגדר שלהם, רק שלא יכנסו שם בשערות גדולים ביותר כמו שאמרנו.

ושיעור היין שישתה האדם ויהא אסור ליכנס למקדש או להורות, הוא רביעית לוג שהוא ביצה ומחצה, ושישתה אותו חי ובבת אחת. ובתנאי שעברו על היין ארבעים יום משנעשה. חסר אחת מאלו פטור אבל אסור, ואינו מחלל עבודה בכך.

שתה יותר מרביעית מן היין, אע"פ שהיה מזוג ואע"פ שהפסיק ושתה מעט מעט, חייב מיתה ופוסל העבודה. היה שכור משאר המשכרים, אסור להכנס למקדש, ואם נכנס ועבד והוא שכור משאר המשכרים, אפילו מן החלב או מן הדבילה, הרי זה לוקה, ועבודתו כשרה, שאין חייבין מיתה אלא על היין בשעת העבודה, ואין מתחללת אלא בשכור מן היין.

וכשם שאסור לכהן לבוא למקדש מפני השכרות כך אסור לכל אדם בין כהן בין ישראל, להורות כשהוא שתוי, אפילו שתה דבש תמרים או חלב ונתבלבלה דעתו אל יורה, שנאמר בפרשת יין ושכר אל תשת [שם, שם י"א] ולהורות את בני ישראל.

ואם הורה בדבר שהוא מפורש בתורה עד שידועוהו הצדוקין, מותר, כגון שהורה שהשרץ טמא והדם אסור וכיוצא בהן. ומותר לשכור לקרות בתורה ואפילו הלכות ומדרשות, והוא שלא יורה, ואם היה חכם קבוע להוראה לא ילמד, שלימודו הוראה היא.

שתה כדי רביעית בלבד והיה בה מים כל שהוא, או ישן מעט, או הלך כדי מיל, כבר עבר היין ומותר לעבוד, אבל אם שתה יותר מרביעית, אפילו מזוג, אם ישן שינה מעט או הלך בדרך מוסיפין בשכרותו, אלא ישאף לפי השכרות עד שלא ישאר משכרותו שום דבר בעולם.

אנשי משמר מותרין לשתות יין בלילות אבל לא בימי שבת, ואפילו שאר בתי אבות של משמר, שאין עבודתן אותו היום, אסורים, שמא תכבד העבודה על אנשי בית אב של אותו יום ויצטרכו לאחרים מאנשי משמרן לסייען. ואנשי משמר של אותו יום אסורין לשתות בין ביום בין בלילה, שמא ישתה בלילה וישכים לעבודתו ועדיין לא סר יינו מעליו.

כהן שידוע מאי זה בית אב הוא, וידוע שבתי אבותיו קבועים הם בעבודת היום, אסור לו לשתות כל אותו היום. היה יודע מאי זה משמר הוא ואינו מכיר בית אב שלו, אסור לשתות כל אותו שבת שמשמרתו עובדין בה. לא היה מכיר משמרתו ולא בית אבותיו, הדין נותן שאסור לשתות [יין] לעולם. אבל תקנתו קלקלתו והרי הוא מותר לשתות תמיד, לפי שאינו יכול לעבוד עד שיקבע בבית אב שלו ובמשמרתו.

ונוהג איסור ביאת מקדש בשכרות בזמן הבית בזכרים ונקבות, ומניעת ההוראה בכל מקום ובכל זמן בזכרים, וכן באשה חכמה הראויה להורות. וכל מי שהוא חכם גדול שבני אדם סומכין על הוראתו, אסור לו לשנות לתלמידיו והוא שתוי, שהלימוד שלו כמו הוראה הוא. כמו שאמרנו.

ועובר עליה ונכנס שתוי יין מבין האולם ולמזבח ולפנים חייב מלקות, ואם עבד עבודה חייב מיתה בידי שמים, ואם שתה משאר המשכרין ועבד חייב מלקות לבד, לא מיתה. וכן כל מי שהורה והוא שתוי בין כהן או ישראל עבר על לאו. בין שתוי מן היין או שתוי משאר המשכרין. והרמב"ן זכרנו לברכה כתב כי מעלה היא מדבריהם שלא להכנס למקדש שתוי יין, ואין מן התורה אלא שלא יעבוד שתוי.

מצות בדיקת סימני בהמה וחיה

ספר החינוך מצוה קנג מצות בדיקת סימני בהמה וחיה

שנצטוונו לבדוק סימני בהמה וחיה כשנראה לאכול מהם, והם מעלת גרה ושועת שסע, שנאמר [ויקרא י"א, ב' - ג'] זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה אשר על הארץ כל מפרסת פרסה וגו'. ולשון ספרא אותה תאכלו, אותה באכילה ואין בהמה טמאה באכילה, כלומר ונלמד מזה לאו לבהמה טמאה, ולא כזה נקרא לאו הבא מכלל עשה. ונאמר במקום אחר [שם כ', כ"ה] והבדלתם בין הבהמה הטהורה לטמאה, וכתוב עוד [שם י"א, מ"ז] להבדיל בין הטמא ובין הטהור.

משרשי מצות איסור המאכלות, כתבנו למעלה באזהרת טריפה וחלב מה שידענו, והוא השורש המספיק כפי הפשט לכולן. וענין הצוואה לבדוק סימניהן הולך אחר טעם איסורן, שכל מה שבא לנו איסור עליו ראוי ומחוייב עלינו לבדוק יפה.

והנני לא חשכתי עטי מכתוב דברי הרמב"ם זכרונם לברכה בכאן, שחשב המקרא הזה למצות עשה, מפני שיעדתי בראש דברי לכתוב המצוות על הסדר שחשבים הוא, עם היות לבי נאחז בענין זה בסברת הרמב"ן זכרנו לברכה, שכתב שאין ראוי שנמנה בדיקת סימני טהרה בבהמות מצוה, כי באמת אחר שאסרה לנו התורה קצת הבהמות, עכ"פ יתחייב להודיענו סימני הטהורות להפרישנו מן האיסור, ואין זה ראוי כלל להחשב בחשבון מצוה. והוא הדין והוא הטעם גם כן בבדיקת עופות ודגים וחגבים, שיחשוב הרמב"ם זכרונם לברכה לשלשה, והרמב"ן זכרונם לברכה לא יחשבם.

מדיני המצוה. שכל בהמה וחיה שמעלת גרה אין לה שיניים בלחי העליון, וכל בהמה בעולם מעלת גרה היא מפרסת פרסה חוץ מן הגמל, וכל שמפרסת פרסה היא מעלת גרה חוץ מן החזיר. ועשרה מינין הן בין בהמות וחיות המותרין, שלשה מיני בהמות הידועות, והן שור, כבש ותיש, ושבעה מיני חיה המפורשים בכתוב [דברים י"ד, ה'] איל וצבי וגו'.

וכמו שאנו צריכין לדעת סימני הכשרות להבדילן מן הטמאות, כמו כן אנו צריכין לידע אי זו היא מיין בהמה ואי זו מיין חיה מצד החלב, שחלב בהמה אסור וחלב חיה מותר, כמו שכתוב באזהרת החלב למעלה. ועוד שדם החיה טעון כסוי ולא דם הבהמה. וסימני החיה במה היא חלוקה מן הבהמה לא נאמר בתורה, אבל מפי השמועה למדנו שהיא ניכרת בקרניה, שקרני החיה עשויות כן, כרוכות חדוקות הדורות, כרוכות כקרני השור, חדוקות כקרני העז ויהיה החדק מובלע בהן, והדורות כקרני הצבי, לפיכך כל שאין לה סימנין אלו בקרניה, חייב אדם לנהוג איסור

מצות בדיקת סימני בהמה וחיה

בחלבה. והמוצא חיה בלא קרנים, שאין יכול לבדקה בקרניה, אם מכירה בצורתה יפה כגון שהורגל בהם, מותר לו לבטוח בהכרתו, ולא נאמר שיהיה צריך לבדוק בקרנים על כל פנים. ויתר פרטיה בחולין [נ"ט ע"א].
ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. ועובר עליה ולא בדק אלא שראה בה הסימן האחד וסמך עליו ואכל ממנה, אע"פ שמצא אחר כן שהיה אכל, ביטל עשה זה של בדיקת הסימנים.

שלא לאכול בהמה וחיה טמאה

ספר החינוך מצוה קנד שלא לאכול בהמה וחיה טמאה

שלא לאכול בהמה וחיה טמאה, שנאמר [ויקרא י"א, ד' - ז'] את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וממפריסי הפרסה, את הגמל והחזיר והארנבת והשפן, ומיני שאר בהמה טמאה לא בא עליהם לאו בביאור, אבל מכיון שאמרה התורה [שם, שם ג'] כל בהמה מפרסת פרסה וגו' מעלת גרה בבהמה אותה תאכלו, נדע שכל מה שאין בו שני הסימנים יחד הוא נמנע מלאכלו, וזה לאו הבא מכלל עשה, והעיקר אצלינו, לאו הבא מכלל עשה עשה ואין לוקין עליו.

אמנם נאסרו לנו גם כן שאר בהמה וחיה מקל וחומר, שאנו אומרים החזיר והגמל שיש בהן סימן טהרה אחד אנו לוקין עליו, קל וחומר שאר בהמה וחיה שאין להן סימן טהרה כלל שלוקין עליהן.

לשון ספרא אותה תאכלו, אותה באכילה ואין בהמה טמאה באכילה, אין לי אלא בעשה, בלא תעשה מנין, תלמוד לומר את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וגו'. אין לי אלא אלו בלבד, שאר בהמה טמאה מנין, ודין הוא ומה אלו שיש בהן סימן טהרה הרי הן בלא תעשה על אכילתן, שאר בהמה טמאה שאין בהן סימן טהרה אינו דין שיהא לא תעשה על אכילתן. נמצא הגמל והארנבת והשפן והחזיר מן הכתוב, ושאר בהמה טמאה מקל וחומר.

אמנם הוא לגילוי מילתא בעלמא, כלומר שקל וחומר בזה הענין מבואר בכתוב הוא, שאם הזהיר על אותן שיש בהן סימן אחד של טהרה, כל שכן על שאין להם סימן טהרה כלל, ולא שייך בכאן כלל לומר אין עונשין מן הדין, ולפיכך כל מי שאכל כזית מבהמה טמאה מאי זה מין שיהיה לוקה מדאורייתא.

ופירוש מפרסת פרסה הוא שפרסותיה סדוקות. ופירוש שוסעת שסע לומר שתהא הפרסה מובדלת לגמרי מלמעלה ומלמטה, אבל אם היתה סדוקה למטה ומחוברת למעלה או בהפך טמאה היא. ופירוש מעלת גרה שמקראה האוכל מן המעינים ומשיבה אותו לפיה לכתשו ולטוחנו הדק.

משרשי המצוה, מה שכתבנו באזהרת טריפה בסדר משפטים, כי יודע אלהים כי כל המאכלות שהרחיק מעמו אשר בחר יש בהם נזקים מצויים לגופים, אשר הם כלים לנפשות לפעול בהם ולהתעלות על ידי מעשיהם הטובים, ועל כן הרחיקנו מהם למען יפעלו הנפשות פעולתן ולא ינעלו בפניהם רוע מזג הגופות וטמטום הלבבות, וכמו שכתבתי שם.

מדיני המצוה, מה שאמרנו זכרונם לברכה [זבחים ע' ע"א] שלא חלק הכתוב בבהמה וחיה טמאה בין בשרה לחלבה, שהכל אסור. ובשר אדם, אע"פ שנקרא האדם נפש חיה ואינו מעלה גרה ושוסע שסע, אין בשרו בכלל איסור בהמה טמאה לעבור עליו בלאו, ולפיכך האוכל מבשרו או שותה מחלבו בין חי בין מת, אין לוקין עליו, אבל מכל מקום אסור הוא בעשה, שהרי מנה הכתוב שבעת מיני חיה ואמר בהן [דברים י"ד, ד'] זאת החיה אשר תאכלו. מכלל שכל שהוא חוץ מאלו לא תאכלו, ולא הבא מכלל עשה עשה, זהו דעת הרמב"ם זכרונם לברכה.

אבל הרמב"ם זכרונם לברכה כתב שבשר האדם אפילו עשה אין בו, והביא ראיה מה שאמרנו זכרונם לברכה [כריתות כ"א ע"ב] דם מהלכי שתיים וחלבם אפילו מצות פרוש אין בו, וכתב הוא זכרונם לברכה דהוא הדין לבשר שמותר כמו הדם. שאם לא כן איך יהא מותר הדם, וכמו שאמרנו זכרונם לברכה [שם כ"ד ע"א] דם של בין השיניים מוצצו ובלועו, והא קיימא לן כל היוצא מן הטמא טמא, ומכל מקום בשר ישראל מת אסור בהנאה. ויתר ראיותיו בספרו. ושאר פרטי המצוה מבוארים בחולין פרק ג' ובמקומות אחרים.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. ועובר עליה ואכל כזית מכל בהמה טמאה או שתה רביעית מחלבה, במזיד לוקה, בשוגג פטור.

לבדוק בסימני דגים

ספר החינוך מצוה קנה מצות בדיקת סימני דגים

לבדוק בסימני דגים, כלומר שהרוצה לאכול מן הדגים שיבדוק תחילה בהם יפה הסימנים שנתנה התורה בהן, והן סנפיר וקשקשת, שנאמר [ויקרא י"א, ט'] את זה תאכלו מכל אשר במים וגו'.

כבר כתבנו במצוה הקודמת לזו שהרמב"ם זכרונם לברכה לא יחשוב במנין המצוות בדיקת סימנים במנין שהתירה התורה, וכי האמת אתו בזה לפי הנראה לנו. אע"פ שמצאנו בגמרא [חולין ס"ו ע"ב] בפירוש בקצתן זו מצות עשה, הכוונה בענין לחייב במנין הטמאין בעשה ולא תעשה. עם הכלל הידוע לנו לאו הבא מכלל עשה עשה, וכמו שנכתוב גם כן בעזרת השם במצות הלואת הנכרי, שחשבה הרמב"ם זכרונם לברכה למצוה. ולא בא הכתוב לפי הדומה רק לחייב בעשה ולא תעשה בהלואת ישראל ברבית.

שורש המצוה כתבתיו גם כן למעלה בסימני בהמה, והוא כלל לארבעת המינים.

מדיני המצוה, כגון מה שאמרנו זכרונם לברכה [שם נ"ט ע"א], שסנפיר הוא מה שבדג שהוא לו כעין כנפים שפורח בהן, וקשקשת היא אותה קליפה שעליו זדבוקה בכל גופו, ואע"פ שלא נמצא קשקשת כי אם במקצת גופו, ואפילו אחת לבד, דיו וכשר. ואמרנו בתוספתא, והוא שתהא תחת לחיו או תחת זנבו או תחת סנפיריו, אבל בשאר גופו לא סגי לן בפחות משתיים.

וכל שנמצא בו קשקשת, ואפילו אחת במקומות הנזכרים, אין צריך לבדוק אם יש לו סנפיר, כי בודאי יש לו, אבל כשימצא בו סנפיר צריך לבדוק אם יש בו קשקשת, כי יש דגים טמאים הרבה שיש להם סנפיר.

כל דג שבטבעו יש לו קשקשים אע"פ שאין נעשין בו בעודו קטן עד שיגדיל, כגון הסולתנית והאפיין, הרי זה מותר. וכל שיש בו קשקשים בעודו בים אע"פ שהוא משיר אותן כשעולה מן הים, כגון אקונס ואפונס בספתיים ואפנסטס ואטונס הנקרא בירט בלעז, הרי זה כשר, שלא תקפיד התורה רק במין בעל קשקשת וסנפיר, כי הוא הנאות אל טבע בני אדם, ומן הטעם שכתבנו באיסור המאכלות לפי הפשט.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. ועובר עליה ולא בדק יפה, כגון שראה סימן אחד לבד בדג וסמך על האחר בלא בדיקה, אע"פ שנמצא אחר כן כשר ביטל עשה זה.

שלא לאכול דג טמא

ספר החינוך מצוה קנו שלא לאכול דג טמא

שלא לאכול דג טמא, שנאמר [ויקרא י"א, י"א] מבשרם לא תאכלו ואת נבלתם תשקצו. וסימני דגים כשרים כתבנו למעלה במצות עשה ב', שהיא לבדוק בסימני דגים, שחשבו מן המנין לכבוד הרב רבינו משה זכרונם לברכה.

משרשי המצוה, מה שכתבנו למעלה בענין איסור המאכלות, שהאל ברוך הוא הרחיק מעמו כל מה שנוק נמצא בו, הן בהמה או עוף או דגים, מן הטעם שאמרנו

שלא לאכול דג טמא

שם.

דיני המצוה, כתבנו למעלה גם כן, והם בחולין פרק ג'. ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. ועובר עליה ואכל כזית מדג טמא, במזיד לוקה, בשוגג פטור.

שלא לאכול עוף טמא

ספר החינוך מצוה קנז שלא לאכול עוף טמא

שלא לאכול עוף טמא. שנאמר [ויקרא י"א, י"ג] ואת אלה תשקצו מן העוף לא יאכלו וגו'. משרשי המצוה, מה שכתבנו במאכלות אסורות.

זדיני המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה [חולין נ"ט ע"א] סימני בהמה וחי נאמרו מן התורה, כלומר שהן מפורשין בתורה, והן פרסה חלוקה לגמרי כמו השור הכבש, ומעלה גרה. וסימני העוף לא נאמרו, לפי שהתורה פירשה לנו בשם כל הטמאים שבעולם, וכיון שכן הוא אין צורך לכתוב לנו סימניהן, כי כל עוף הנמצא בעולם חוץ מהם הוא כשר. ומכל מקום. מפני שכל אותן מינין שהודיעתנו התורה אין כל אדם בקי בהן, הודיענו חכמים סימנין בהן, כדי שיכיר אותן כל אדם ויוכל לאכול מן העופות אע"פ שאינו מכיר אפילו אחד מכל המינין הטמאים המפורשים בכתוב.

נמצא לפי דברינו שכל המכיר יפה כל המנויין שבתורה שהן כ"ד מינין, יכול לאכול מכל עוף אחר שימצא, כיון שאמרו שכל עוף שלא נזכר במנין הטמאים בתורה כשר. וכמו שאמרו זכרונם לברכה [שם ס"ג ע"ב] גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעופות טהורין מרובים על הטמאין, לפיכך פרט הטמאים, כלומר פרט כל הטמאים שבעולם. כן הוא הפירוש לפי דעת רוב הרבנים, כי כל הטמאין שבעולם הוזכרו בתורה.

ומי שאינו מכירן, אמרו חכמים זכרונם לברכה [שם נ"ט ע"א] שאלו סימניהם, כל עוף הדורס, בידוע שהוא ממיני הטמאים שבתורה, ופירוש דורס, כלומר שנועץ הצפרנים על עוף אחר ומטיל בו ארס, כמנהג הנץ ושאר העופות שצדין בהן בני אדם. ויש שאינו דורס והוא גם כן ממיני הטמאים.

ואמרו לנו חכמים זכרונם לברכה [שם ס"ב ע"א] דרך כלל שכל שיש בגופו ג' סימנין אלו, שיש לו אצבע יתירה, והוא האצבע הגדול שיוצא יותר משאר האצבעות, וזפק, הוא מקום רחב בסוף הוושט שמקבץ העוף שם המאכל בתחילת האכילה, וקורקבן נקלף, והוא המקום הטוחן בו העוף המאכל, הנקרא בלעז ונטראי, ויש לו עור דק בתוך הבשר לפניו, ואותו העור נקלף ממקצת העופות, מכיון שיש לו לעוף ג' סימנין אלו בידוע שאינו ממין הטמאים ומותר.

שני כללים אלו שכללנו, אחד לאיסור ואחד להיתר, כל עוף שהן בו אין צריך שום אדם לשאול עליו לבקי בעופות אלא יאסור האסור ויתיר המותר מיד, שאין בזה פיקפוק.

ונמצא לפי כלל זה שארבעה סימני טהרה הן בעופות, ואלו הן, אינו דורס ואצבע יתירה וזפק וקורקבן נקלף. וכבר כללנו שכל עוף שנמצא חסר אחד מהן והוא המיוחד שבהן, דהיינו אינו דורס, כלומר שיהיה דורס, שהוא טמא לעולם ואינו צריך לבדוק בו דבר אחר. ואין צריך לומר אם חסר מכולן, שאין בו אפילו אחד מסמני טהרה אלו, שאסור, שהרי אפילו מן האחד המיוחד לבד יאסר כמו שאמרנו, כל שכן אם חסר מכולן. והנשר הוא כן, שאין בו אחד מכל סימני טהרה.

נמצא עוף חסר מן השניים, כלומר שיהיו בו שני סימני טהרה לבד ויחסרו ממנו השניים האחרים, והאחד מן השניים של טהרה שימצאו בו יהיה שאינו דורס, כל עוף שהוא כן הוא טהור לאכול לכל מי שמכיר עורב וכל מין עורב, לפי שאין בכל מין הטמאים שיהיה כן כי אם עורב ומינו שהוא כן, שאינו דורס ויש לו סימן אחד בגופו מסימני טהרה. וסימן זה של טהרה אינו קבוע בכל מין העורב, אלא יש במין העורב שיש לו אצבע יתירה ואינו דורס, ויש שיש לו זפק ואינו דורס, ויש שקורקבנו נקלף ואינו דורס. כלל הדבר, כי במינו ימצאו שני הסימנין אלו של טהרה ולא במין אחר, כן פירשו קצת מן המפרשים. ויש שאמרו כי יש לעורב שני סימני טהרה בגופו מלבד שאינו דורס.

נמצא עוף חסר השלשה סימני טהרה ולא ישאר לו כי אם האחד המיוחד והוא שאינו דורס, טהור לעולם, לפי שאין בכל העופות הטמאים שלא יהיה בגופם אחד מכל סימני טהרה אלא שאינו דורס, חוץ מפרס ועזניה שהן כן, והן אינן מצויין בישוב, ומכיון שאינן מצויין בישוב אין לספק בהן. ויש מן המפרשים שאמרו כי לרבותינו זכרונם לברכה לא היו מצויין אבל עכשיו מצויין הן, וקורא אני עליהם אל תהי צדיק הרבה, כי הם אמרו דלא שכיחי בישוב, כלומר שמרחיקין הן לעולם ממקומות הישוב, ומכיון שטבעם כן, הארץ לעולם עומדת, והדין שוה בכל זמן.

נמצאו בגופו שלשה סימני טהרה, והם אצבע יתירה וזפק וקורקבן נקלף, בידוע שהוא כשר, וגם הרביעי הוא בו כלומר שאינו דורס, שאין בעולם עוף בשלשה סימנין אלו שיהא דורס, ואין צריך לבדוק אחריו כלל אלא שיאכלנו מיד. אבל נמצאו בו שלשה סימני טהרה ויהיה אחד מן השלשה שאינו דורס, בזה ודאי יש לספק הרבה, כי רוב הטמאים הם כן שיש להם שלשה סימני טהרה כאלו, וצריך כל אדם לשאול על עוף כזה, אם אינו מכיר כל הטמאים המנויים בתורה.

נמצא לפי דברינו שכל עוף שישופק עליו אם טמא או טהור יהיה על כל פנים בשני צדדין, שיהיו לו שלשה סימני טהרה והאחד מהם אינו דורס כמו שאמרנו שיש לספקו ברוב מיני הטמאים, או שיהיו לו שני סימני טהרה ואחד מהם אינו דורס שיש לספקו בעורב ומיניו, אבל בכל שאר הצדדין אינו בא לידי הספק אלא נדון אותו בטהור או בטמא מיד.

שית דעתך בדבר כי כן הוא לפי כללנו זה. וכלל זה כתבנו אותו לפי סברת קצת המפרשים, כי הרבה פירושים נתפרשו בענינים אלו של עופות. וכל העופות המסופקים אמרו זכרונם לברכה [שם ס"ג ע"ב] שהן נאכלין במסורת, כלומר שאם קיבלו בני המקום ונהגו בפשיטות לאכול בחזקת טהור, שאין לפקפק עליו כלל, ואין צריך לבדוקו. ויתר פרטי המצוה, בפרק ג' מחולין.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. ועובר עליה ואכל כזית מעוף טמא, במזיד לוקה, בשוגג פטור.

לבדוק בסימני חגבים לידע טהור מן הטמא

ספר החינוך מצוה קנח מצות בדיקת סימני חגבים

לבדוק בסימני חגבים, והם הסימנין שכתובים בתורה [ויקרא י"א, כ"א] אשר לו כרעים ממעל לרגליו וגו', שנאמר [שם] את זה תאכלו מכל שרץ העוף. ענין שרשה כמו בשאר המינים.

דיניה, פירשו זכרונם לברכה [חולין ס"ה ע"א] ששמונה מיני חגב טהור הם, ואלו הן, אחד שנקרא חגב, שני שנקרא דבנית והוא מין חגב, שלישי שנקרא חרגול, רביעי עוצריא והוא מין חרגול, חמישי ארבה, שישי צפורת כרמים, והוא מין ארבה, שביעי סלעס, שמיני יוחנה ירושלמית, והוא מין סלעס. מי שהוא בקי בודק בהן לפי בקיאותו ובשמותיהן ואוכל, והצייד ישראל נאמן עליהם ובעוף, ומי שאינו בקי בהן בודק בסימנין שנתנה התורה בהן.

ושלשה סימנין הן, ואלו הן, ארבע כנפים שחופות רוב אורך ורוב היקף גופו, וארבע רגלים, ושתי כרעים לנתר בהן על הארץ, ויש אומרים שצריך לדעת שיהא שמו חגב. ויתר פרטיה מבוארים בפרק שלישי מחולין.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. ועובר עליה ואכל ולא בדק יפה ביטל עשה.

להיות שמונה שרצים טמאים ומטמאים

ספר החינוך מצוה קנט מצות טומאת שמונה שרצים

להיות שמונה שרצים טמאים ומטמאים

להיות שמונה שרצים טמאים ומטמאים, שנאמר [ויקרא י"א, כ"ט] וזה לכם הטמא בשרץ השורץ על הארץ החולד והעכבר והצב וגו'.

משרשי המצוה, הקדמה, לא יספק כל מי שיש בו דעה שלא היה אדם מעולם שהשיג לדעת כל החכמה עד סופה, שלא יתעלם לו ממנה דבר, שהרי אפילו על משה רבינו עליו השלום אמרו זכרונם לברכה [ר"ה כ"א ע"ב] חמשים שערי בינה הן, וכולן נמסרו למשה חוץ מאחד, וכן שלמה המלך החכם אמר על עצמו [קהלת ז', כ"ג] אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני, וכן לא יספק כל שיש לו מוח בקדקדו כי השם שהוא אב החכמה, ומאתו נמצאת, בו נכללת כולה, ואין שום ספק גם כן כי אב כל הטובות לא יצוה דבר את בריותיו רק לטובתם ולתועלתם, ולהרחיק כל נזק מעליהם.

ועל כן כאשר נשיג בחכמתנו מן המצוות לדעת התועלות המגיע לנו בהן נשמח בו, וכאשר אין אנו משיגים מהן בחכמתנו התועלת שלנו בהן, יש לנו לחשוב על כל פנים כי ביתרון החכמה אשר לשם על כל בריה, ידע התועלת אשר לנו באותה מצוה, ועל כן צוונו עליה.

וכבר הודיעונו זכרונם לברכה למה לא נודע הטעם בכל המצוות, ואמרו שהיה הדבר שלא יהיה לנו כשלון בזה, והביאו ראיה, שהרי שלשה מהן נתגלה טעמן ונכשל בהן גדול העולם.

ואל יחשוב תופש לבוא עלי עם המשל שאמרו זכרונם לברכה [פסחים כ"ח ע"א] כפא דחק נגרא ביה נשורף חרדלא, במה שאמרתי עכשיו שהשם העלים ממנו טעמי המצוות, ואנכי הרימתי ידי לדבר בהן דבר אל נערי, כי כבר קדמוני רבותי לדבר בהן כמה דברים במדרשים ובמקומות אחרים על צד פשטן, ועומק חכמתן וחוזק בינתן ורוב קדושתן גנוז בתוכן, ואפילו כל הרוחות לא יזיו אותן, וכל המעמיק עצה בפשטיהן וישתדל לחדש דבר בנגלה שבהן, כי יכסוף להציץ מן החרקים להתענג בזוהר מראיהן וללקוט מעליהן לחגור בהן, אין ראוי לתת עליו בזה אשם, רק לברכו ולהזכירו לשבח באשר הוא שם.

ועתה אחרי הקדמתנו זאת, שחכמת האל גדלה על כל חכמה, וכי לא יצוה דבר רק לטובה לנו ולתועלת גדולה, אין לנו קושיא ולא שאלה בכל איסור המאכלות והרחקת הטומאה בכל אשר לא יהיה התועלת לנו ידועה ומושג בחקירה, כי ידענו באמת שהכל לטוב. ואל תתמה בני על עניני הטומאה אם הוא נעלם הרבה על כל בריה, כי אפשר שהטומאה תזיק אל הנפש ותחליאה קצת, וכן שמעתי הדבר מפי חכמים, וכעין מה שאמרו זכרונם לברכה [יומא ל"ט ע"א] ונטמאתם בם, ונטמאתם כתיב [ויקרא י"א, מ"ג], כלומר שמעיניות השכל שהוא הנפש הקיימת מתקלקלים קצת בענין הטומאה.

ואל תתמה בהתקלקל השכל בענייני הגשמיים אע"פ שאינו מינו, כי מפני שיתופה של נפש עם הגוף יאירע לה כן על כל פנים. ואם כן אנו בני איש בעניות דעתנו לא נדע הנפש ומהותה, ואיך נלאה לדעת רפואתה או מחלתה מדרך החקירה, הלא לרופאים אין תחבולה ברפואה עד הכירם עיקר המחלה, ועל כן בכל הרחקות הטומאה שיבואו בתורה אין לנו לחטט אחר שרשיהן, עד בואנו אל תכלית הידיעה בעניני הנפש, לדעת מהותה ומוצאה ומובאה.

והבן זה ודעהו, כי בו נמצא קצת תשובה על כל שרשי מצוות הטומאה והטהרה, עד אשר כמעט יהיה מסוה על פנינו בחידוש פרה אדומה, שטמאה הטהור ומטהרת הטמא, וגם שם נאריך בענין בעזרת השם, לקבל שכר ביגיעה למצוא דברי חפץ.

דיני המצוה כגון מה שאמרו זכרונם לברכה [כלים פ"א מ"א] ששמונה שרצים הם נקראים אב הטומאה, כלומר שטמאין אדם וכלים במגע, ואם הכלים של חרס מטמאין אותן מכיון שיכנסו בתוך אוירו. וזה החילוק שיש בענין הטומאה בין מה שנקרא אב למה שנקרא ולד, שהנקרא אב מטמא אדם וכלים, והנקרא ולד אינו מטמא אדם וכלים.

והשרצים אינם מטמאים עד שימותו, שנאמר [שם, שם ל"א] הנוגע בהם במותם יטמא. ושמונה שרצים אלו דוקא הוא שטמאין, אבל כל שאר שרצים נחש ועקרב וכיוצא בהן אינם מטמאין כלל. ודין השרצים הוא שאינם מטמאין במשא בלי מגע, והנוגע שאינו מטמא בגדים שעליו בשעת מגעו בהן. ושיעור טומאת השרץ בכעדשה, שהרי מצינו שהתורה טמאתן סתם, ויש מהן שרצים שאין אלא כעדשה. וכל השרצים מצטרפין לכעדשה, כלומר אפילו מעט מזה ומעט מזה מצטרף לכעדשה לטמא, שלא תאמר אין החיוב אלא בכעדשה מאחד לבד.

ודין בשר חי הפורש מן השרץ, ואבר אחד שלם, והכוליא והכבד והלשון, ודין דמן וגידן וציפרתן ועורן וביצתן, ודין כל שנטמא בהן שאסור לאכול תרומה וקדשים וליכנס למקדש עד שיטבול, וענין טבילה הוא כמו שנפרש במצוות בעזרת השם, ואף לאחר טבילתו אסור לאכול אפילו תרומה עד הערב השמש, ואחר כך טהור ואוכל תרומה. ויתר פרטיה מבוארים בסדר טהרות, וברוב במסכת כלים וטהרות.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, לענין שכל שנטמא בשרצים נקרא טמא, ולא יעלה מטומאה עד שיטבול במים כדינו. ומכל מקום עכשיו שאין לנו בעונותינו לא מקדש ולא טהרות, אין לנו למנותה בחשבון מצוות הנהגות.

ומי שמיטמא אפילו לדעת בכל זמן, אין עליו חטא בזה, אלא שאינו רשאי ליגע בקדשים עד שיטהר, ומכל מקום יש לכל מבין להרחיק הטומאה, כי הנפש מתעלה בטהרה.

וכתב הרמב"ן זכרונם לברכה שאין לנו לחשוב במנין המצוות כל דיני הטומאות, ובספר המצוות שלו כתב טעם נכון לדבריו, והדעת בזה נוטה אחריו, ומחפצי בקיצור בחיבור זה לא רציתי לכתוב כל טענותיו, הנה במצות צ"ו בספרו תמצא הענין בארוכה. ובסוף הענין אמר שהשם מנענו מעשות הדברים בטומאה, 'נשאר עלינו להודיענו אי זה דבר הוא הטומאה, ואמר שהיא נגיעת המת והשרצים וזולתם כל הנוכרים בתורה, ושאינו לנו למנותן באמת מצוות בפני עצמן, וזהו שאמרנו שהקרבן בעל מום נמנעת, ונשאר עלינו לדעת אי זה דבר הם המומין, ובאמת לא נמנה כל מום ומום מהם מצוה.

מצות ענין טומאת אוכלים

שנצטוונו בשמירת טומאת אוכלין ומשקין, ולהתנהג בענין על פי התורה, שהודיעתנו איך נדין בכל ענין טומאת אוכלין ומשקין והכלים המטמאין על ידם, שנאמר [ויקרא י"א, ל"ד] מכל האכל אשר יאכל אשר יבא עליו מים.

משרשי הטומאה והטהרה במצוה הקודמת תראה להג הרבה, אין צורך להחזירו.

מדיני המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה שזה שנאמר בתורה [שם] מכל האכל אשר יאכל, פירושו שיאכל לאדם, ולפיכך אמרו זכרונם לברכה [טהרות פ"ח מ"ו] שכל אוכל שאינו מיוחד לאדם אינו מקבל טומאה כלל. ופירושו גם כן שאינו נקרא אוכל לענין קבלת הטומאה עד שיעקר מן הקרקע, אבל כל זמן שהוא מחובר אפילו בשורש קטן שיכול לחיות, אינו נקרא אוכל לקבל טומאה, ואפילו נגעו בו כל הטומאות טהור הוא.

וכן אין כל אוכל שבעולם נקרא אוכל לקבל טומאה עד שיבוא עליו מים מאחר שנעקר מן הקרקע, וכמו שכתוב אשר יבוא עליו מים וגו'. ואע"פ שאמרו שזה גזירת הכתוב הוא, יש לסמכו קצת אל הטעם לפי מה שיעלה בתחילת המחשבה ולומר, כי הענין לפי שהתורה לא תחשוב שום דבר להיות ראוי לדינו שבו עד שעת גמר מלאכתו, כמו שידוע בדיני הפירות לענין תרומות ומעשרות, וכן החלה שאין עונתה עד שתתגלגל הקמח, וזהו שהמפריש חלתו קמח אינה חלה, וגזל היא ביד הכהן.

ועל כן גם בענין הטומאה נאמר שאין דיני טומאת הפירות וטהרתן עד גמר מלאכתן, ולפי שדרך בני אדם בקצת פירות וירקות להדיחן מעפרן טרם שיאכלו אותן, היה הענין לאמר על כולן דרך כלל שלא יהיו נקראין אוכל עד שיוכשרו במים. ומן הטעם הזה בעצמו אמרו שהכשירן הוא כשהודחו ברצון הבעלים, כלומר שהבעלים חשבו שמקדש המים שהודחו בהן כדרך בני אדם שידיו ירקותיהם במשקה, וזהו פירוש רצון ואונס הנזכר בגמרא בענין זה, לפי הפירושים הטובים. ואם לא יחשבוהו למשקה, אע"פ שהן בעצמן נתנוהו על הפירות אין זה לרצון.

להיות שמונה שרצים טמאים ומטמאים

ולפיכך אמרו זכרונם לברכה [מכשירין פ"א מ"ו] שהטומן פירותיו במים מפני הגנבים לא הוכשרו, לפי שאין המים חשובים לבעלים למשקה, שלא נתנום בהם מחמת משקה אלא להטמינן, כמו שהיו מטמינים אותן גם כן בתוך גיזי צמר או בדבר אחר.

ומענין זה מה שאמרו זכרונם לברכה [שם פ"ד מ"ג] שהכופה קערה על הכותל ביום מטר, אם בשביל שתודח הקערה הוא עושה, מי המטר ראויין להכשיר, מפני שעכשיו נדון מים אלו למשקה לדעת הבעלים, שדרכו של עולם להדיח הדברים במה שהוא משקה, ואם הניחה שם כדי שלא ילקה הכותל אינם מכשירין. ודיני ידות האוכלין רבים. ויתר פרטיה מבוארים במסכת טהרות ועוקצין ומכשירין.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, שנדון בענין זה טומאת האוכלין והכשירן, ומכל מקום עכשיו בחוצה לארץ שאין לנו בעוונותינו מקדש וקדשים, דיני הטומאות בטלים אצלנו. ומכל מקום אם רצה לנהוג בהם בעצמו מנהג קדושים כאילו היה בארץ ולהזהר באוכלין לאכלן בטהרה, כזה ראוי לדון בהם.

וכבר כתבתי במצוה הקודמת דעת הרמב"ן זכרונם לברכה דיני הטומאות, והוא מתיישב בלב שומעו, ואיני צריך להחזירו בכל אחת ואחת.

מצות ענין טומאת אוכלים ומשקין

ספר החינוך מצוה קס מצות ענין טומאת אוכלים

שנצטוונו בשמירת טומאת אוכלין ומשקין, ולהתנהג בענין על פי התורה, שהודיעתנו איך נדון בכל ענין טומאת אוכלין ומשקין והכלים המטמאין על ידם, שנאמר [ויקרא י"א, ל"ד] מכל האכל אשר יאכל אשר יבא עליו מים.

משרשי הטומאה והטהרה במצוה הקודמת תראה להג הרבה, אין צורך להחזירו.

מדיני המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה שזה שנאמר בתורה [שם] מכל האכל אשר יאכל, פירושו שיאכל לאדם, ולפיכך אמרו זכרונם לברכה [טהרות פ"ח מ"ו] שכל אוכל שאינו מיוחד לאדם אינו מקבל טומאה כלל. ופירושו גם כן שאינו נקרא אוכל לענין קבלת הטומאה עד שיעקר מן הקרקע, אבל כל זמן שהוא מחובר אפילו בשורש קטן שיכול לחיות, אינו נקרא אוכל לקבל טומאה, ואפילו נגעו בו כל הטומאות טהור הוא.

וכן אין כל אוכל שבעולם נקרא אוכל לקבל טומאה עד שיבוא עליו מים מאחר שנעקר מן הקרקע, וכמו שכתוב אשר יבוא עליו מים וגו'. ואע"פ שאמרו שזה גזירת הכתוב הוא, יש לסמכו קצת אל הטעם לפי מה שיעלה בתחילת המחשבה ולומר, כי הענין לפי שהתורה לא תחשוב שום דבר להיות ראוי לדיניו שבו עד שעת גמר מלאכתו, כמו שידוע דיני הפירות לענין תרומות ומעשרות, וכן החלה שאין עונתה עד שתגלגל הקמח, וזהו שהמפריש חלתו קמח אינה חלה, וגזל היא ביד הכהן.

ועל כן גם בענין הטומאה נאמר שאין דיני טומאת הפירות וטהרתן עד גמר מלאכתן, ולפי שדרך בני אדם בקצת פירות וירקות להדיחן מעפרן טרם שיאכלו אותן, היה הענין לאמר על כולן דרך כלל שלא יהיו נקראין אוכל עד שיוכשרו במים. ומן הטעם הזה בעצמו אמרו שהכשירן הוא כשהודחו ברצון הבעלים, כלומר שהבעלים חשבו משקה המים שהודחו בהן כדרך בני אדם שידיו ירקותיהם במשקה, וזהו פירוש רצון ואונס הנזכר בגמרא בענין זה, לפי הפירושים הטובים. ואם לא יחשבוהו למשקה, אע"פ שהן בעצמן נתנוהו על הפירות אין זה לרצון.

ולפיכך אמרו זכרונם לברכה [מכשירין פ"א מ"ו] שהטומן פירותיו במים מפני הגנבים לא הוכשרו, לפי שאין המים חשובים לבעלים למשקה, שלא נתנום בהם מחמת משקה אלא להטמינן, כמו שהיו מטמינים אותן גם כן בתוך גיזי צמר או בדבר אחר.

ומענין זה מה שאמרו זכרונם לברכה [שם פ"ד מ"ג] שהכופה קערה על הכותל ביום מטר, אם בשביל שתודח הקערה הוא עושה, מי המטר ראויין להכשיר, מפני שעכשיו נדון מים אלו למשקה לדעת הבעלים, שדרכו של עולם להדיח הדברים במה שהוא משקה, ואם הניחה שם כדי שלא ילקה הכותל אינם מכשירין. ודיני ידות האוכלין רבים. ויתר פרטיה מבוארים במסכת טהרות ועוקצין ומכשירין.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, שנדון בענין זה טומאת האוכלין והכשירן, ומכל מקום עכשיו בחוצה לארץ שאין לנו בעוונותינו מקדש וקדשים, דיני הטומאות בטלים אצלנו. ומכל מקום אם רצה לנהוג בהם בעצמו מנהג קדושים כאילו היה בארץ ולהזהר באוכלין לאכלן בטהרה, כזה ראוי לדון בהם.

וכבר כתבתי במצוה הקודמת דעת הרמב"ן זכרונם לברכה דיני הטומאות, והוא מתיישב בלב שומעו, ואיני צריך להחזירו בכל אחת ואחת.

מצות ענין טומאת נבילה המותרות או האסורות

ספר החינוך מצוה קסא מצות ענין טומאת נבילה

להיות הנבילה טמאה ומטמאה, שנאמר [ויקרא י"א, ל"ט] וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה וגו'.

כתב הרמב"ם זכרונם לברכה במצוה הזאת, וזה לשונו, ואני אזכיר לך הנה עתה הקדמה, יאות לך שתזכר בכל מה שזכור ממני הטומאות, והיא שזה שאנו מונין כל מין ומין מהטומאות מצות עשה, אין ענינו שנתחייב להטמא בטומאה זו, ולא כמו כן אנו נמנעין מהטמא בה ותהיה מצות לא תעשה. ואולם היות התורה אומרת שמי שקרב בזה המין נטמא או זה הדבר יטמא על ענין כך למי שקרב אליו, הוא מצות עשה, כלומר זה הדין המצווה בו הוא מצוה, והוא אמרנו שמי שקרב בכך על ענין כך נטמא, ומי שהיה על ענין כך לא יטמא. ובהטמא בעצמו הרשות ביד כל אדם. כי אם רצה יטמא ואם רצה לא יטמא. ולשון ספרא 'בנבלתם לא תגעו' [שם, שם ח'] יכול אם נגע אדם בנבלתם ילקה ארבעים, תלמוד לומר ולאלה תטמאו [שם, שם כ"ד], יכול אם ראה אדם נבילה ילך ויטמא לה, תלמוד לומר ובנבלתם לא תגעו, הא כיצד, הוי אומר רשות. והמצוה הוא מה שנאמר לנו באלה הדינים, שמי שקרב לזה נטמא ויהיה טמא ויתחייב מה שנתחייבו הטמאים, לצאת חוץ למחנה שכנה ושלל יאכל קודש ולא יקרב אליו, וזולת זה. וזאת היא המצוה, כלומר היותו טמא בזה המין כשקרב אליו או כשהיה אצלו על ענין כך. וזכור זה הענין בכל מין ומין ממני הטומאה, עד כאן לשונו.

ועם כל זה לא יתיישב יפה עם הלב שנחשוב ענין זה מצוה, ואכן לא נסור מדרך רבינו בחשבוננו ימין ושמאל, כאשר יעדנו בתחילה.

השורש כתוב למעלה.

אדיני המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה [כלים פ"א מ"ב] שהנבילה אב מאבות הטומאה, וכזית מבשרה מטמא אדם וכלים במגע וכלי חרס באויר, ומטמא את האדם במשא לטמא בגדים. ואחד בהמה וחיה המותרות או האסורות שמתו, כולן בשרם מטמא בכזית, ושחיטת בהמה וחיה טהורה מטהרת אותן ואינן מטמאות אחר כן, ואפילו שחיטת חולין בעזרה וקדשים בחוץ מטהרת אותן מידי נבילה.

וכל שמתה מאליה או שאירע פסול בשחיטתה הרי היא נבילה, וכמו שאמרו זכרונם לברכה בחולין [ל"ב ע"א] זה הכלל כל שנפסלה בשחיטתה נבילה, וכל ששחיטתה כראוי ודבר אחר גורם לה להיפסל טריפה. אבל בהמה וחיה טמאה אין השחיטה מטהרן מידי נבילה, ולפיכך בכל ענין שימותו נבילות הן, ומכל מקום אין מטמאות לא הן ולא הטהורות עד שימותו לגמרי ולא בעוד שמפרכסות.

ויתר רובי פרטיה מבוארים בסדר טהרות בפיוור, וברוב במסכת כלים ובמסכת טהרות.

שלא לאכול שרץ הארץ

ספר החינוך מצוה קסב שלא לאכול שרץ הארץ

שלא לאכול שרץ הארץ, שנאמר [ויקרא י"א, מ"א] וכל השרץ השורץ על הארץ שקץ הוא לא יאכל.

משרשי מצוה זו, עם כל מה שבא באיסור המאכלות כבר כתבתי למעלה מה שידעתי, אין צורך להחזירו בכל אחת.

מדיני המצוה, כגון החילוק שחלקו זכרונם לברכה בשמונה שרצים האמורים בתורה משאר שרצים, שהם נחשים ועקרבים חפושית ונדל וכיוצא בהן, שאמרו ששמונה שרצים האמורים בתורה שיעור חיוב אכילתן כשיעור טומאתן שהיא כעדשה, ושיעור האחרים בכזית, וכל השיעורין הלכה למשה מסיני. ויתר פרטיה מבארין במסכת חולין.

נוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. ועובר עליה ואכל כזית מתולעים שבארץ, במזיד לוקה, ואם אכל משמונה שרצים אפילו כעדשה לוקה, בשוגג פטור.

שלא לאכול מיני שרצים דקים הנולדים בזרעים ובפירות

ספר החינוך מצוה קסג שלא לאכול מיני שרצים דקים הנולדים בזרעים ובפירות

שלא לאכול מיני שרצים דקים הנולדין בזרעים ובפירות מעת שיצאו וישרצו בארץ, והוא הדין כל זמן שנעשו בפרי בעודו מחובר לקרקע, אע"פ שלא יצאו ושרצו על הארץ, ששורץ על הארץ נקרא, מכיון שנעשה בפרי בעודו מחובר, שנאמר [ויקרא י"א, מ"ב] לכל השרץ השורץ על הארץ לא תאכלום.

אם יצאו על הארץ, אע"פ שחזרו אחר כך לתוך הפרי, שורץ על הארץ נקרא גם כן מכיון שיצא. וכן הוא בספרא, (ולא תטמאו) [אל תשקצו] את נפשותיכם בכל השרץ השורץ [שם, שם מ"ג] להביא את שפרשו על הארץ וחזרו, כלומר אע"פ שהם עכשיו בחור שלהם, מכיון שיצאו על הארץ נאסרו, ושרץ הארץ נקראין.

בזה הפירוש שאני כותב בכאן כי חיוב מיני השרצים דקים הוא מעת שיצאו בארץ ולא קודם לכן, אני מעלים עין במה שכתב בו הרמב"ם זכרונם לברכה, אע"פ שיעדתי לאחוז דרכו, כי הוא כתב בכאן בספר המצוות שלו שהלאו הזה הוא מכיון שיצאו לאויר העולם או הלכו על שטח הפרי, ויש לתמוה עליו הרבה בכך, כי בפירוש מצאנו בחולין [ס"ז ע"ב] שישאר שם ענין זה בתיקו, כמו שבא שם, בעי רב יוסף פירשה לאויר העולם מהו, על גבי תמרה מהו, וגם הרב בעצמו כתב בחיבורו הגדול שענין זה הוא ספק ואין לוקין עליו, ועל כן הנחתי פירושו בכאן, וכתבתי על דרך האמת. וגם כן מצאתי אחר כך שהרמב"ם זכרונם לברכה יתמה עליו הרבה בשגגה זו.

משרשי המצוה כתבנו למעלה.

דיניה, כגון מה שאמרו זכרונם לברכה [שם], השורץ על הארץ, להוציא זיזין שבעדשים ותולעים שבכלוסים, והוא מין קטנית, ותולעים שבתמרים וגורגרות, והוא הדין לכל התולעים הנעשים בפירות אחר שנעקרו ולא פירשו מתוכן, שאינן בלאו זה דשורץ על הארץ, והיו מותרין מן הדין, אלא שיש באוכל אותן שיקוצ לנפש קצת.

ואם יש בדבר ספק אם נעשו התולעים בפירות קודם שנעקרו או אחר כך, יבדוק אותם יפה, ואם הם דקים מאד עד שאינו יכול לבדוק, ישא אותן י"ב חודש, ואחר כך מותרין לאכול לכתחלה בלא בדיקה, מהכלל שידוע לרבותינו זכרונם לברכה [שם נ"ח ע"א] שכל אותן תולעי הפירות אין מתקיימין י"ב חודש, פירוש אינו מתקיים, כלומר דמכיון שעברו עליו י"ב חודש הרי הוא כעפר גמור. ומפני כן אמרו זכרונם לברכה [שם ע"ב] הני תמרי דכדא בתר תרי עשר ירחי שתא שריין.

ואם פירשו תולעי הפירות לאויר ולא נגעו בארץ, כגון שיצאו מן הפרי ונפלו לתוך פיו של אוכל, וכן אם פירשו ורחשו על גב הפרי, אם נדין גב הפרי כמו הארץ, וכן אם פירשה התולעת מן הפרי ונפלה לארץ אחר שמתה, כל זה אסור מספק אם נדין ונאמר שיהיה כשורץ על הארץ או לא.

וכן מה שאמרו זכרונם לברכה [שם ס"ז ע"ב] שתולעים הנמצאים במעי הדגים אסורים משום שרץ, כי מבחוץ הם באים, אבל הנמצאים בהן בין עור לבשר או בתוך הבשר מותרין. והנמצאין במעי בהמה אסורין, שמבחוץ הן באין, ואף הנמצאים במוח בהמה ובתוך בשרה אסורין, לפי שאין שום דבר בבהמה שיהא מותר בלא שחיטה והן אינן בני שחיטה. ועוד שהתורה ריבתה אותן לאיסור, וכמו שאמרו זכרונם לברכה [שם] ואת נבלתם תשקצו [שם, שם ג'], לרבות דרנין שבבהמה. ואם תאמר, שליל איך הוא מותר בלא שחיטה, מפני שהתורה התירה אותו וכדדרשינן בגמרא [שם ס"ט ע"א] מבבהמה וגוי תאכלו [שם].

כ' התירו זכרונם לברכה [שם ס"ו ע"ב] במים שבכלים שהתליעו, או אפילו בבורות שיחין ומערות, כלומר כל מים מכוונסין, ואמרו שאדם שוחה ושוחה מהן כל זמן שלא פירשו התולעים למקום אחר. ואפילו פירשו לדפני הכלי או הבור, מכיון שחזרו לתוכו שוחה ואינו נמנע, דבמקום רביתיהו הוא. ומן הדומה שאפילו משום אל תשקצו אין בהם, וזהו אמרם שוחה ואינו נמנע. ונראה שהטעם מפני שמצאו להם היתר מפורש מן הכתוב, כמו שדרשו זכרונם לברכה [שם] בימים ובנחלים [שם, שם טז] את שיש לו אכול ושאין לו אל תאכל, אבל בכלים ודומה לכלים בין שיש לו בין שאין לו מותר.

וכן מדיני המצוה מה שאמרו זכרונם לברכה [שם ס"ז ע"א] דלא לישפי איניש שכרא בצבתא באורתא, מפני חשש תולעת שישאר בצבתא ואחר כך יפול לכוס. ופירוש צבתא הוא תבן שעל פני הכלי, ומכיון ששרץ בצבתא דינו כשורץ על הארץ.

ודיני בריה שאמרו זכרונם לברכה [שם צ"ט ע"ב] שאינה בטלה לעולם, כלומר אפילו נפלה באלף חלקים כמוה של היתר אינה בטלה בהם והכל אסור, דכי היכי דחשיבא לענין מלקות דלוקין עליה בכל שהיא, כדאיתא במסכת מכות [י"ג ע"א], חשיבא נמי לענין איסורין דלא בטלה לעולם. ואף על גב דבירושלמי דתרומות פרק בצל אמרו, אורי רבי אבין בחד עכברא חד לאלף, גמרא דילין עדיפא לן, דאמרי אפילו באלף לא בטלא.

ופירוש בריה כלומר שום בעל חיים. ואפילו תולעת כל שהוא, כיון שיש בה חיות, זהו עיקר פירושו של בריה. וכן נמי אמרו זכרונם לברכה [שם] שנקרא בריה לענין דלא בטיל לעולם אפילו באלף, כל דבר שמתחילת ברייתו הוא אסור והוא שלם כולו כברייתו, לאפוקי חסר אפילו כל שהוא שאין לו דין בריה ואין לוקין עליו אלא בכזית, והוא משל בעל חיים כמו גיד הנשה שיש בו כל זה, לאפוקי כל פרי שאינו בריית בעל חיים, וכל כיוצא בו.

ובגמרא דבריה, דאמרינן דחשיבא ולא בטלה, נאמר מה שאמרו זכרונם לברכה [ערלה פ"ג מ"ז] שכל דבר חשוב גם כן לא בטיל, כגון אגוזי פרך ורמוני באדן וחביות סתומות וחלפי תרדין וקלחי כרוב ודלעת יונית וככרות של בעל הבית. והרמב"ם זכרונם לברכה כתב דלאו דוקא שבעה דברים אלא כל דבר חשוב, אבל אלו היו החשובות בזמן חכמי המשנה זכרונם לברכה.

זה שאמרנו דבריה לא בטלה וכונתנו לומר בין חיה בין מתה, דוקא בריה שהיתה אסורה מתחילת ברייתה, כגון בהמה טמאה או שרץ טמא, וכן גיד הנשה שגם הוא אסור מתחילת ברייתו, אבל בהמה כשרה מתחילתה, דוקא בעודה חיה הוא שאינה בטלה משום דבעלי חיים חשיבי ולא בטלי, אבל אחר שמתה ודאי ביטול יש לה, ואפילו שור גדול מת אמרינן שהוא בטל, וזה יהיה אליבא דרבי יוחנן דהילכתא כוותיה, דאמר בגמרא [ביצה ג' ע"ב] גבי דברים חשובים דלא בטילי את שדרכו למנות שנינו, כלומר הדברים שדרכן של בריות לימנות דרך חשיבות תמיד, שנינו שאין בטלות, כגון אותן שבעה המנויות למעלה, אבל שור אחד אין דרכן של בריות להחשיבו בליבם תמיד, לפי שאין ראוי לפי שעה ולא קרובה הנאתו ללב בני אדם כמו אותן שבעה דברים.

ואל תתפלא לומר, חתיכה אחת ממנו הראויה להתכבד בפני האורחים תחשב ולא תבטל, וכולו ביחד יבטל, כי האמת כן הוא שחתיכה אחת ממנו הנאתה קרובה ולב בני אדם קרובה אליה ומחשיבה, ועל כן אמרו בה שלא תבטל, ואף על פי שכולו מת יבטל. ודע זה והבינהו.

שלא לאכול מיני שרצים דקים הנולדים בזרעים ובפירות

ויש מן המפרשים שאמרו שדין חתיכה הראויה להתכבד דלא בטלה לא נאמר אלא במבשלת. כי אז ראויה להתכבד בה, ויש מהם שאמרו שאפילו בחיה נאמר. ומן המפרשים גם כן שאמרו דלא נאמר חתיכה הראויה שאינה בטלה אלא כשהיא אסורה מחמת עצמה, אבל אם נפל איסור בתוכה ונתן בה טעם, בטלה הויה, מפני שאין האיסור שבה ראוי להתכבד בפני האורחין. ואע"ג דאשכחן שאפילו בחתיכת בשר שנפל בה חלב אמרו בעבודה זרה [ע"ד ע"א] שאינה בטלה, שאני בשר בחלב דתערובתן עושה אותה כחתיכה האסורה מחמת עצמה. ויתר רובי פרטי ענינים אלה, בחולין ובעבודה זרה.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. ועובר עליה ואכל במזיד בריה שלמה לגמרי, טמאה, בין חיה בין מתה, ואפילו פחותה מן החרדל, ואפילו היתה צרחה, ובין שהיתה על ידי זכר ונקבה או מכל העפושים שבעולם ושרצה בארץ, מי שאכלה כולה לוקה עליה, אבל חסרה אפילו רגל אחת אינו לוקה עד שיאכל כזית ממנה.

שלא לאכול משרץ המים

ספר החינוך מצוה קסד שלא לאכול משרץ המים

שלא לאכול משרץ המים, שנאמר [ויקרא י"א, מ"ג] אל תשקצו את נפשותיכם בכל השרץ השורץ ולא תטמאו בהם ונטמאתם בהם. ושרץ המים ידוע ענינו, שהוא מבריות דקות השטות במים והם נקראים שרץ המים. וזה הלאו מיוחד בהם מלבד הלאו המיוחד לדג טמא, שאין אלו בכלל דגים כלל, כי מין אחד בפני עצמו הוא לגמרי. וזהו דעת הרמב"ם זכרוננו לברכה במקרא הזה, שעל זה בא ללמד.

הרמב"ן זכרוננו לברכה חולק עליו בזה, וכתב כי הלאו הזה אינו לאו מיוחד על שום שרץ, אלא שהוא מן הלאוין הכוללים שאין לוקין עליהם, כמו לא תאכל כל תועבה הכתוב במשנה תורה [דברים י"ד, ג'] בתחילת הפרשיות של איסור בעלי החיים. וכן בכאן אמר בסוף כולן אל תשקצו את נפשותיכם בכל מהלכי האדמה שאסרת. ויכנסו בזה איסור בהמה טמאה ואיסור עוף טמא ושרץ העוף ושרץ הארץ, כי כל האסור והמרוחק נכלל בשיקוף, כמו כי לא בזה ולא שקץ ענות עני [תהילים כ"ב, כ"ה]. והאריכו על הלאו הזה שניהם זכרונם לברכה הרבה, וגלגלו בו מה שאמרו זכרונם לברכה בגמרא מכות [ט"ז ע"ב] אכל פוטיתא לוקה ארבע, נמלה לוקה חמש, צרעה לוקה שש, וכל אחד יפרש בה הנראה אליו בענין.

ואם באתי לכתוב על טענותם בדבר כמות שהן, יארץ הענין עד שלא יכילנו קלף גדול, ואצא מגדר מלאכתי זאת. ואולם לפי דעתי עיקר מחלוקתם בענין תלוי אם לוקין באיסור אחד שני מלקיות אם לא, שהרמב"ם זכרוננו לברכה כתב בעיקרי המצוות שעשה וקבע בה מסמרים, שלא נלקה לעולם על עבירה אחת שתי מלקיות, ואפילו יבואו עליה בכתוב כמה לאוין, כאילו תאמר על דרך משל שיבוא בתורה בחמש מקראות או אפילו במאה לא תאכל חזיר, אם אכלו לא ילקה לעולם באכילה אחת אלא מלקות אחת. ואע"פ שאותן הלאוין לא יבואו לדרוש מהן שום דבר רק לתוספת לאוין, אע"פ כן לא ילקה לעולם אדם על איסור אחד לבד רק מלקות אחת.

ומצד השורש הזה הקבוע אליו, היה לו לדחוק בפירוש אותה שמועה דגמרת מכות [שם] הרבה, ולפרשה שלא כפירוש כל המפרשים שקדמוהו, והוא בעצמו כתב שלא ראה פירוש אדם שקדם לו שיפרשה כמוהו. וכלל פירושו בדבר הוא שיחזור לעולם, כי מה שאמרו שאדם לוקה באכילת בריה אחת הרבה לאוין, שהיה באותה בריה תוספת ענין שיתיחד הלאו באותו תוספת, ולא שילקה לעולם מאיסור אחד לבדו שתי מלקיות, ואפילו נאמרו עליו בתורה אלף לאוין, כמו שאמרנו. ולכן יאמר הוא שהבירה שיחייבו עליה חכמים זכרונם לברכה הרבה מלקיות היא כגון שתהיה בריה שיתחברו בגופה הרבה מינין, כגון שתאמר שתהיה תכונתה בענין שאפשר לקרותה שרץ הארץ ושרץ העוף כגון שיהיו לה כנפים, ושרץ המים, שתשוט גם כן במים עם היותה מתעופפת באויר, כמו שנראה כן לפעמים בקצת מיני השרצים. ועל הדרך הזה עם קצת דוחק שידחק בפירושו יפרש שמועה זו דגמרא מכות [שם] אכל פוטיתא לוקה ארבע, נמלה לוקה חמש וכו', ויגע למצא בגוף בריה אחת ששה ענינים חלוקים.

הרמב"ן זכרוננו לברכה לא נצטרך לכל זה, כי הוא יסבור שיש לנו ללקות על איסור אחד כמה מלקיות אם יתרבו עליו הלאוין בתורה, ולא יצטרכו לנו לדרשות אחרות, והרבה ראיותיו על זה ראיות חזקות כראי מוצק לפי הדומה. ופירש השמועה דגמרא מכות [שם] כפירוש הראשונים יפה. ולא דשרץ המים דריש ליה הרמב"ן זכרוננו לברכה ממה שכתוב בפרשת איסור דגים [ויקרא י"א, י'] וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת [וגו'] מכל שרץ המים [וגו'] שקץ הם לכם. וזה באמת יהיה דבר הלמד מענינו, שבפרשה זו ידבר באיסור דגים שגדלים במים, ושם ידבר גם כן משרץ המים. שמענה בני, ואם תזכה בחר לך לדעתך, אלו ואלו דברי אלהים חיים הם.

משרשי איסור המאכלים כתבנו למעלה. דיניה קצרים, וכלל הענין כי כל אותן הבריות קטנות כמו התולעים והעלוקה וכיוצא בהם שגדלים במים נקראים שרץ המים.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. ועובר עליה ואכל בריה אחת שלימה מהן, ואפילו קטנה ביותר לוקה, ואם אינה שלימה אינו לוקה עד שיאכל מהן זית, ומכל מקום אסור לאכול מהן דבר תורה אפילו פחות מכזית, שחצי שיעור דאורייתא הוא אסור, אבל אין חיוב המלקות אלא על אכילת השיעור המקובל.

שלא לאכול מן השרצים המתהווים מן העיפוש

ספר החינוך מצוה קסה שלא לאכול מן השרצים המתהווים מן העיפוש

שלא לאכול מן השרצים המתהווים מן העיפוש, אע"פ שאינו מין ידוע ולא יתהווה מזכר ונקבה, שנאמר [ויקרא י"א, מ"ד] ולא תטמאו את נפשותיכם בכל השרץ הרומש על הארץ. ולשון ספרא, השרץ הרומש על הארץ, אף על פי שאינו פרה ורבה.

כתב הרמב"ם זכרוננו לברכה כי בשרץ הנולד מזכרים ונקבות נאמר שורץ, ואשר הוא נעשה מן העיפוש נאמר עליו רומש. והרמב"ן זכרוננו לברכה הקשה עליו מן המקראות דכתיב, וכתב כי בכולן יאמר רומש ושורץ. השורש ידוע.

דיניה קצרים, שכל פרטיה יכנסו בכלל אחד, שנאסרו לנו כל שרצי העיפוש שבעולם הרומשים בארץ, חוץ משרצי עיפוש הפירות שנעשו שם אחר שנעקרו, ושרצי עיפוש המים שבכלים, הכל כמו שאמרנו למעלה.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. ועובר עליה ואכל בריה מכל העיפוש ששאשפות ובכל המקומות, אפילו קטנה שבקטנות, מכיון שאכלה והיא שלימה לוקה עליה, ואם אינה שלימה שיעורה בכזית כמו שאמרנו.